

© Editura EIKON

București, Calea Giulești 333, sector 6
cod poștal 060269, România

Difuzare / distribuție carte: 021 348 14 74
0733 131 145, 0728 084 802
e-mail: difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: 021 348 14 74
0728 084 802, 0733 131 145
e-mail: contact@edituraeikon.ro
web: www.librariaeikon.ro, www.edituraeikon.ro

**Editura Eikon este acreditată de
Consiliul Național al Cercetării Științifice (CNCS)**

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ȘTEFĂNESCU, DORIN**

**Căi teognosice în mistica siro-orientală : Sahdona Martyrius și
Ioan de Dalyatha / Dorin Ștefănescu. - București : Eikon, 2026
ISBN 978-606-49-1696-9**

1

Coperta: Mănăstirea Mor Gabriel din Tur Abdin, Midyat, Turcia
DTP: Valerian Susan

Editor: Valentin Ajder

DORIN ȘTEFĂNESCU

CĂI TEOGNOSICE
ÎN MISTICA SIRO-ORIENTALĂ
SAHDONA MARTYRIUS ȘI IOAN DE DALYATHA

E I K O N

București, 2026

putea vorbi de o donație apriorică, ceea ce se dă continuă să se dea, până la termenul nedefinit aposterioric. Adică dintr-un început fără sfârșit, în posibilul unei cunoașteri în miezul necunoașterii, căreia Cel necunoscut îi dă lumina, punând în minte izvorul și orizontul.

CUPRINS

DESPRE CALE ȘI CĂLĂUZIRE

ÎN <i>CARTEA DESĂVÂRȘIRII</i>	7
Metoda lecturii lăuntrice	9
A gândi întru ascuns	16
O triplă călăuzire	26
Dramatica ascezei	41
De <i>bunăvoie</i> , în retragere	51
Ca lumina ochilor	59
Până în departele aproapelui	68

OMILII ȘI EPISTOLE. SPRE LOCUL

SFINTEI CUNOAȘTERI	79
Curăția, pentru a începe	81
Tăcerea care spune totul	96
Suflarea de viață dătătoare	108
Dublul orizont al dorinței	118
Adâncul din care se vede înaltul	127
Ce se arată în raza privirii	142
Dinspre și înspre lumină	155
Dincolo, în locul cunoașterii	168

METODA LECTURII LĂUNTRICE

Contactul cu textele lui Sahdona Martyrius, reprezentant de vază al misticii siro-orientale din sec. al VII-lea, adunate în *Cartea desăvârșirii*¹ ne pune în prezența unei literaturi în mare parte confesive (uneori cu accente ce amintesc de *Mărturisirile* augustiniene), apelând adesea la o imagerie alegorică,² dar, în egală măsură, combativă, polemică, și cu atât mai viguroasă cu cât se revendică dintr-o experiență a suferinței, reclamă cu

¹ „Această scriere de proporții reprezintă lucrarea sa de căpătâi și totodată una dintre primele realizări de mare rafinament ale literaturii monastice din Răsăritul Bisericii Siriene” (Sebastian Brock, *Prezentare succintă a literaturii siriace*, Ed. Mitropolia Olteniei, Craiova, 2016, p. 71). „O lucrare plină de fervoare și remarcabilă prin puternica ei orientare biblică” (Sebastian Brock, *Universul Părinților sirieni*, Ed. Sf. Nectarie, Arad, 2023, p. 129).

² „Să arătăm prin modul alegoriei”, precizează Sahdona (I, 3, 156, p. 72). Cităm din *SCRIPTORES SYRI*, Tomus 87, Martyrius (Sahdona), *Œuvres spirituelles. Livre de la perfection*, lucrare în două părți, însumând 5 tratate (36 de capitole), din care, în partea I, 4 tratate (22 de capitole, tratatul 3 fără împărțirea pe capitole) și, în partea a II-a, 1 tratat, nespecificat însă ca atare (14 capitole). În partea a doua, „fiecare dintre aceste capitole formează un fel de «prelegere spirituală», pareneză vie și familiară, presărată din abundență cu imagini scripturale” (André de Halleux, „Introduction”, în *op. cit.*, I, p. VII). Ediția prezentă, în traducerea lui André de Halleux, a fost publicată în 3 volume (Secrétariat du CorpusCO, Louvain), primul cuprinzând partea I (1960), al doilea (1961) și al treilea (1965) acoperind partea a II-a (capitolele 1-7, respectiv 8-14). Indicăm cu cifre romane numărul părții (I sau II), nu al volumului, urmat, cu cifre arabe, de numărul tratatului, al capitolului (acolo unde e specificat) și al pasajului aparținător.

putere derogările de la calea dreaptă ce duce la Dumnezeu, însă o face prin „cuvântul unei cunoașteri smerite”.³ Întreaga pledoarie poate fi privită ca o parafrază interpretativă la răspunsul pe care Iisus îl dă întrebării lui Toma: „cum putem ști calea?”⁴ Mai puțin speculativă, este în schimb o lucrare născută dintr-o puternică fibră ascetică,⁵ un discurs însuflețit, presărat cu fine observații de natură psihologică și cu formule expresive, adesea penetrate de un suflu liric, asumat ca mod de expunere profund marcat afectiv, posibil „prin smerenie și printr-o puternică încredere în Dumnezeu”.⁶ Dobândește un relief inconfundabil, un ton convingător cu predilecție atunci când deschide un cadru comparativ, subliniindu-și metoda de acțiune. Când Sahdona spune că „trebuie să onorăm adevărul înainte de toate”, el îi pune de îndată în oglindă o regulă de conduită adecvată, conștientizarea de către om a lucrării lui lumești, iar aceasta „pentru ca el să-și îndrepte critica asupra lui însuși și nu înspre un discurs strict demonstrativ”.⁷ Exemplul viu, concret al căii de urmat reiese prin contrast,

³ I, 3, 112, p. 58.

⁴ Ioan 14, 5.

⁵ „Cartea desăvârșirii formează partea esențială din *corpus asceticon* al lui Martyrius” (André de Halleux, „Introduction”, în *op. cit.*, I, p. VI). „Comparată cu teologia oarecum seacă și artificială a contemporanilor, Cartea desăvârșirii contrastează printr-un accent profund uman și autentic religios, impregnată de Biblie și de marea tradiție patristică, aspect ce comunică unora dintre paginile sale o prospețime de netăgăduit și o frumusețe tulburătoare” (*ibidem*, I, p. XIV).

⁶ I, 3, 116, p. 59. „El ne transmite, într-un limbaj foarte frumos și atașant, expresia echilibrată a unei experiențe spirituale, fără dubiu, extrem de profunde” (Robert Beulay, *La Lumière sans forme. Introduction à l'étude de la mystique chrétienne syro-orientale*, Éditions de Chevetogne, 1987, p. 199).

⁷ I, 2, 8, 65, p. 25. „Comparând lucrurile de aici cu cele viitoare” (I, 4, 1, 2, p. 75).

prin reflectarea lui în ceea ce i se opune, arătând stării actuale imperfecțiunea. „Căci când ar trebui să rechemăm în memorie virtutea trecută (a sfinților), dacă nu acum”, așa cum se arată ea în Scripturi și în scrierile Părinților?⁸ Doar pus în opoziție cu trecutul superior, prezentul își poate regăsi calea spre viitor, modelul la care să se raporteze. „Căci dacă vom zări piscul idealului nostru [al adevărului, *n. n.*], chiar dacă nu reușim să ne înălțăm până la el, cel puțin vom putea ști cât de inferiori îi suntem”.⁹

Totuși, Sahdona nu îndeamnă la imitarea fără discernământ a unor modele ale desăvârșirii spirituale, ele însele diferite, ci invită la adaptarea lor la natura propriului, căci nu se recomandă o simplă repetare, ci „o diversitate a punctelor de vedere adaptată fiecărui subiect în parte”, ținând cont de „multiplele fațete ale frumuseților” ce înnobilează virtuțile, fiecare strălucind în funcție de specificul personal.¹⁰ O perspectivă gnoseologică ce își pune amprenta pe cea metodologică, ținând cont de faptul că „e inevitabil ca un același punct de vedere să se afle la locul lui în două sau trei locuri diferite, căci virtuțile se amestecă (unele cu altele) ca într-un vestmânt brodat cu desene multicolore”.¹¹

⁸ „Nu am pretins că spun ceva despre mine – mărturisește Sahdona –; dar mi s-a părut nimerit să scot, din vasta mare a Scripturilor și din fluviile generoase ale învățăturilor Părinților, o mână din conținutul unei puteri spirituale”, recurgând la „o metodă absolut necesară pentru a mă face înțeles de cei încă nedesăvârșiți” (II, 1, 8, 32, p. 7). „Am urmărit să adaptez în mod armonios cadrulul sfințelor Scripturi și spiritului preafiericiților Părinți tot ce are raport cu virtutea, potrivit capacităților științei mele imperfecte” (II, 1, 14, 2, p. 145).

⁹ I, 3, 66; 68, pp. 44, 45.

¹⁰ Cf. II, 1, 8, 22, p. 3.

¹¹ II, 1, 8, 25, p. 4. Discursul, spune Sahdona, „l-am brodat ca pe un vestmânt, pentru a înfrumuseța sufletul doritor să se împodobească de virtute” (II, 1, 14, 2, p. 145).

Diversitatea punctelor de vedere deschide spectrul larg al unui câmp de semnificații ce se întretaie, dar conlucrează în *vederea* aceleiași finalități, iar adaptarea la condițiile proprii este o problemă de asumare și de conștientizare a valorii lor unitive, „în unicul organism al desăvârșirii”. La rândul lui, discursul, în năzuința de a da seama de această vastă rețea a vectorilor de sens, e *nevoit* să adopte un stil simplu, care să transpună pe înțeles „tainele ascunse, care nu sunt lesne de explicat în cuvinte celor neînvățați”.¹² Transpunerea în rostire a de-nerostitului, urmărind „edificarea sufletului”, revine unui registru retoric discret care nu simplifică taina, nu îi reduce numinozitatea transcendentă, ci deschide calea transcenderii de sine a sufletului. Astfel, spune Sahdona, „cred că am croit calea tuturor căilor virtuții, cum am putut, cu limbajul meu fără afectare și slaba mea știință, pentru ca spiritul limpede (să poată) merge spre cele de sus”.¹³

Importanța acordată lecturii Scripturilor este capitală pentru aflarea căii care, prin virtuți, duce la cunoașterea lui Dumnezeu. „Întreaga înțelepciune a mântuirii este cuprinsă în Scripturi; căci prin ele îl putem cunoaște pe Dumnezeu”; „din Scripturi învățăm să înaintăm pe calea vieții virtuții”, spiritul răzbătând prin literă ca o lumină.¹⁴ În lumina Scripturilor totul devine vizibil, comprehensibil, lizibilul

¹² II, 1, 8, 20, pp. 6-7. Adâncul tainelor nu poate fi deslușit în limbaj comun, la fel cum Sf. Pavel, răpit în rai, „a auzit cuvinte de nespus, pe care nu se cuvine omului să le grăiască” (2 Cor. 12, 4).

¹³ II, 1, 14, 6, p. 146. Cf. Col. 3, 1-2.

¹⁴ II, 1, 8, 49; 50, p. 14. Cf. 2 Tim. 3, 15-17. „Aprinde în inima mea lumina Ta cea sfântă – roagă Iosif Hazzaya –, pentru ca mintea să-mi pătrundă în adâncul celor scrise cu cerneală și cu ochiul luminat al sufletului meu să vadă tainele ascunse în cuvântul Tău!” (*Epistolă despre etapele vieții monahale*, în *Scrieri duhovnicești*, Ed. Sf. Nectarie, Arad, 2019, p. 50).

luminat fiind funcție a transparenței sensului, revelare a Cuvântului care se arată.¹⁵ „Râvna pentru lectura Scripturilor ne este deci foarte folositoare; dar ea contribuie mai ales la luminare în timpul rugăciunii”, sufletul deprins cu lectura, purificat prin meditația duhovnicească și plin de iubire față de Dumnezeu se roagă în lumina acestui dar deja dobândit, sfințit în cuvântul Duhului primit. Rugăciunea pură¹⁶ se înalță fără obstacol din puritatea lecturii împlinitoare, sufletul „strălucind prin rodul citirii”, înțelegerea țâșnind ca dintr-un izvor de lumină.¹⁷ Lectura nu e doar primire a sensului dicibil în spiritul înțelegător; ea presupune meditație, iubire și credință în ceea ce este dăruit dincolo de ce e rostit. Din lectura duhovnicească sufletul „desprinde un mare bine și își primește mântuirea dintr-o asemenea meditație”.¹⁸ Sunt foloase spirituale care se revarsă în suflet, ridicându-l la niveluri înalte ale înțelegerii, dar ele se nasc în lectura smerită și în rugăciunea ce o însoțește, în meditație concentrată prin care cuvântul citit se luminează strălucind în gând.

Dacă lectura participativă are această funcție hermeneutică electivă, de ce – se întreabă Sahdona – citim Scripturile în mod superficial, din amuzament ori din pură curiozitate? Sau poate ar spune unii că ceea ce se citește este oricum irealizabil, că nu se poate să fie așa cum stă scris, de vreme ce păcatul de neșters este în toți.¹⁹ Ceea ce este considerat un imposibil al posibilului nu este însă decât rodul amar al

¹⁵ Cf. 1 Ioan 1, 5.

¹⁶ „Rugăciunea este Dumnezeu printre oameni”, ea fiind „rugăciunea pură, care se adresează lui Dumnezeu”, adică „rugăciunea interioară a inimii” (II, 1, 8, 40; 43; 44, pp. 11, 12).

¹⁷ II, 1, 8, 51, p. 14.

¹⁸ II, 1, 8, 54, p. 15.

¹⁹ Cf. I, 3, 35-37; 41-42, pp. 37, 39.

lecturii defectuoase, care, din neîncrederea afișată *ab initio*, nu lasă adevărul să se rostească sau pur și simplu în ea nu răzbate lumina spiritului divin ce face să strălucească litera. Or modelul, inclusiv de lectură, este oferit de sfinți, care, lipsindu-se de aparența literală, ca dat imediat al citirii, înflăcărați de contactul cu lumina spirituală, „au luptat împotriva imposibilului, cu dorința iubirii de Dumnezeu ce ardea în ei”.²⁰ Din nou, fapta lecturii, pentru a fi înțelegătoare și iubitoare de adevăr, trebuie să-și afle modelul într-o suverană prefăptuire din care să-și hrănească puterea de penetrare, într-un temei care îi deschide orizontul.²¹ Un raport ce rămâne viu atât timp cât ceea ce premerge haric este înțeles ca dar ce luminează lectura lăuntrică, dăruind-o cu vedere și înțelegere, cuvânt nepieritor al adevărului în miezul sufletului.²²

Dar nu este de ajuns ca doar prin lectură ochiul care citește să fie călăuzit spre adevăr; e nevoie și de calea prin care acest adevăr e experiat, atât în prezentul concret al vieții, cât și prin comerțul aprofundat cu tradiția.²³ Ca atare, „trebuie și experiența faptelor și exercițiul înaintașilor”,²⁴ căci exercițiul intelectual al lecturii e inutil, rămâne în necunoaștere, fără

²⁰ I, 3, 53, p. 42.

²¹ „V-am dat vouă pildă, ca, precum v-am făcut Eu vouă, să faceți și voi” (Ioan 13, 15). Cf. Luca 24, 25-27.

²² „Cuvintele acestea (...) să le ai în inima și în sufletul tău” (Deut. 6, 6), cuvinte scrise „pe tablele de carne ale inimii” (2 Cor. 3, 3).

²³ Este trăsătura principală a orizontului ascetico-mistic, căci „Sahdona nu este doar un mistic ce mărturisește despre experiența sa ascetică, el dezvoltă un sistem mistic și o cale ascetică întemeiată pe o învățătură teologică profundă” (Ovidiu Ioan, „Martyrius Sahdona. La pensée christologique, clé de la théologie mystique”, în *Études syriaques* 8. *Les mystiques syriaques*, Geuthner, Paris, 2011, p. 58).

²⁴ I, 4, 4, 5, p. 119.

ucenicia pe calea experiată a adevărului.²⁵ Iată cum prezintă Sahdona această lucrare conjugată prin care adevărul iese la iveală: „Lectura face să-i sporească acțiunea, așa cum stropirea face să crească sămânța; prin privire, observația îi pune în strălucire frumusețea, precum oglinda luminează un chip; frecventarea lui îl înrădăcează în suflet, precum o cultură ce prinde rădăcină în pământ”.²⁶ Ochiul e deplin curat și exersat abia când adevărul celor citite lucrează prin el în mintea care înțelege, răsare și crește scăldat în apa vie a cunoașterii, se reflectă ca noul chip ce se arată în apariția luminoasă a frumuseții, își face sălaș statornic în sufletul astfel cultivat. Într-o asemenea conlucrare nimic nu e imposibil, calea izvorâtă din adevăr ce duce spre orizontul deschis de adevăr nu e tautologie; este însuși posibilul, de la început până la sfârșit, dat spre a fi exersat, străbătut și cunoscut.²⁷

²⁵ Legea libertății, spune Sf. Marcu Ascetul, „învață tot adevărul”, dar „înțelegerea e totdeauna în proporție cu împlinirea poruncilor ei”. Dacă se cunoaște prin citire, „prin cunoașterea adevărată, se înțelege prin lucrarea poruncilor și se împlinește desăvârșit prin harul lui Hristos” (*Despre legea duhovnicească*, 30; 32, în *Filocalia*, 1, Institutul de arte grafice „Dacia Traiană” S. A., Sibiu, 1947, p. 233). Doar pe calea lucrărilor trudnice ale virtuții, adaugă Dadișo Qatraya, inima se va curăța și lumina în cunoașterea duhovnicească. De aceea, nu e suficientă „cunoașterea umană obișnuită, dobândită prin acumularea lecturii și a învățăturii” (*Commentaire sur le Paradis des Pères*, II, 52, tome II, SC 626, Cerf, Paris, 2022, p. 191).

²⁶ I, 4, 4, 14, pp. 122-123. „Lucrarea cea mai potrivită pentru descoperirea și creșterea semințelor naturale – adaugă Iosif Hazzaya – este citirea Sfintei Scripturi”, printr-o lectură ce ajunge la sensul lăuntric, căci „înțelesurile duhovnicești provenite din semințele naturale se află în suflet”, date minții prin citirea „cărților Duhului” (*Epistolă despre etapele vieții monahale*, în *op. cit.*, pp. 77, 99).

²⁷ Calea aceasta se află într-o totală opoziție cu filosofia de afară, echivalată cu doctrinele răspândite de „(filo)sofii păgâni”, cei „înțelepți din exterior” (I, 2, 8, 23, p. 14 și n. 2). „Fericit deci cel ce s-a îndeletnicit

A GÂNDI ÎNTRU ASCUNS

Această strategie discursivă, incluzând metoda propusă, care e chiar calea de acces (*methodos*), și finalitatea compresiunii, adică adevărul ce călăuzește spre sine însuși, are drept principal resort de înaintare acțiunea gândirii lipsite de gânduri. Gândurile sunt strâns legate de patimi, iar acestea de simțurile care le înțeleg lucrarea nefastă. Sahdona vorbește în acest sens de „o stimulare exterioară, care subzistă datorită interesului și reflecției aduse de gânduri”. Orice stimul exterior trezește interesul pentru ceea ce el aduce la cunoștință, sufletul pătimind în gândurile iscate de ceea ce nu ar trebui să-l intereseze, captivat de acest dar otrăvit care „dă naștere reptilei veninoase a gândurilor rele”.²⁸ E imposibil ca aceste patimi să nu fie, căci, laolaltă cu simțurile și gândurile care le premarg și le urmează, ele definesc natura umană existentă în lume. „Dar ceea ce e posibil este ca ele să nu-și prelungească impulsul”²⁹; ca atare, „trebuie să le reducem intensitatea (...) prin controlul simțurilor și paza spiritului”.³⁰ Aceasta atât în privința simțurilor exterioare, împiedicate să aducă din

cu acestea, căci cunoașterea lui o depășește pe aceea a tuturor înțelepților profani; toți experții și dialecticienii cu o cunoaștere erudită sunt neștiutori în comparație cu el” (I, 4, 1, 9, p. 77). Despre raportul între „înțelepciunea profană” și „înțelepciunea cerească”, cf. I, 2, 8, 29, p. 15. Cf. Ps. 118, 98-100; I Cor. 1, 20; 2, 13.

²⁸ II, 1, 13, 12, p. 127. Cf. Ps. 139, 3.

²⁹ „Impulsul gândurilor legate de corp” (II, 1, 8, 23, p. 7).

³⁰ I, 3, 131; 132, p. 64.

lume elemente disturbatoare, parazitare, cât și cu referire la simțurile interioare, prin purificarea inimii și convertirea întregii ființe.³¹ Ceea ce înseamnă o mișcare de răsucire spre adevăr, o înălțare de la cele de jos ale omului vechi la cele de sus ale noului om.³²

Această lucrare ascetică reprezintă o radicală *sus*-tragere din lumea iluzorie, astfel încât gândirea să fie lipsită de gândurile ce „mor și pier în (zadarnica) așteptare de a fi vizitate”, închise într-un sălaș fără ieșire.³³ Ceea ce presupune o carantinare a sufletului care nu-și poate păstra puritatea decât lepădându-se de toate gândurile care îl asaltează, pe care le închide în el, dar într-un fel de exterioritate a lui însuși, închizându-se pe sine într-o cetate considerată inexpugnabilă. Nimic nu intră, nimic nu iese, ca măsură profilactică de apărare împotriva unei maladii mortale. Căci „cel al cărui interior se revarsă prin putrefacția gândurilor rele (...) este afectat el însuși de gândurile inimii sale”,³⁴ într-atât încât nu mai distinge între adevăr și neadevăr. „Niciun gând viclean să nu îți vină sub masca dreptății”,³⁵ avertizează Sahdona, căci ceea ce vine astfel mascat, îmbrăcat în aparența binelui, este calul troian pe care exteriorul mundan îl introduce în cetatea sufletului, șubrezindu-i fundația. Ca atare, „să nu ne lăsăm clătinați de gândurile care ne târăsc pretutindeni, ducându-ne oriunde în voia vântului”.³⁶ Gândurile sunt rele,

³¹ Păstrarea purității „atât a corpului, cât și a sufletului”, acesta din urmă izbăvit de „macularea prin gândurile rele” și de cele „ezitante în privința credinței în Hristos” (II, 1, 6, 25, p. 74).

³² Înnoirea „spre deplină cunoștință” (Col. 3, 10), „întru dreptate și în sfințenia adevărului” (Efes. 4, 24).

³³ II, 1, 13, 13, p. 128. Cf. *ibidem*, 30, p. 133.

³⁴ II, 1, 13, 14-15, p. 128.

³⁵ II, 1, 13, 34, p. 135.

³⁶ I, 4, 4, 39, p. 130. Cf. Efes. 4, 14.